

loga treba posve odbaciti i oblik *Genovez* kao zastario.

Sad nam je jasno, zašto je pisac članka u *Vjesniku* od 25. 7. 1964. napisao jednom *Genova*, a kasnije *Đenova* (đenovska luka). To je on smio učiniti jer jedan i drugi oblik

nisu nepravilni, prvi se tako izgovara i piše po tradiciji, a drugi, prema izgovornom načinu u današnjem pravopisu, iako se u istom članku valja držati jednog načina pisanja, ako je dobar i pravilan.

M. Hraste

OSVRTI

DA ZAISTA NE BUDE ZBRKE OKO ENKLITIKE

U »Jeziku« br. 4 za 1963/64. javio se Nikola Rončević sa svojim osvrtom na članak dr Stjepana Babića. Babić je svome članku (vidi »Jezik« br. 2 za 1963/64) dao naslov: »Enklitika između imena i prezimena« i na osnovu primjera iz naše klasične i suvremene književnosti dokazao da se enklitika može slobodno naći između imena i prezimena. Kako je njegov članak u biti bio odgovor na pitanje jednoga čitaoca postavljeno u vezi s mojim prijevodom Tolstojeve »Trilogije«¹ u kojem sam ja koji put, u prilikama življega pripovijedanja, rastavljao enklitikama imena od »očestava« (koja su analogna našim prezimenima na -ić), to me je kolega Babić zamolio da i ja kao prevodilac kažem koju o tome u njegovu članku, što sam i učinio. (Moj prilog Babićevu izlaganju i zaključcima iznosi svega $\frac{1}{3}$ cijeloga Babićeva članka pa prema tome nije pisan s pretenzijom da bude iscrpna rasprava filološke naravi, upotpunjena potrebnim bibliografskim podacima i pozivanjem na lingvističke autoritete. Jedini izvor na koji sam se pozivao bila je »Prepiska« Vuka St. Karadžića. Uostalom, problem enklitike i njezina mjesta u rečenici našega književnoga jezika dotaknut je već nekoliko puta mnogo opširnije na stranicama ovoga časopisa pa sam mislio da se čitaoci po potrebi mogu i bez mene informirati, a tako je smatrao i Babić nastojeći dati samo bitan odgovor.)

¹ L. N. Tolstoj: »Djetinjstvo, Dječastvo i Mladost«, izd. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1954, 1961, 1962 i 1963.

Na Babićev članak osvrnuo se Rončević svojim člankom pod naslovom: »Da ne bude zbrke oko rasprava o namještanju enklitike«. Sudeći po tom naslovu, očekivali bismo s pravom da će nam Rončević u svom prilogu dati kakve nove lingvistički argumentirane podatke te tako još bolje rasvijetliti pitanje o mjestu enklitike. Na žalost, autor nas je razočarao ne rekavši ništa novo o samome problemu, o kojemu smo očekivali da čujemo od njega: Rončević se izgubio u svojim jadikovkama i napadima lišenim stvarnih razloga. Osnovna misao cijeloga njegovog napisa ostala je tako tek tužaljka što Rončevića, eto, nitko ne citira i ne uzima u obzir njegov članak: »Prilog za red riječi« objavljen prije 25 godina u časopisu »Hrvatski jezik«. Premda meni, a vjerujem čvrsto to i za kolegu Babića, nije bilo ni na kraj pameti da vrijeđam svojim pisanjem i napadam Nikolu Rončevića, on je tako shvatio naš članak i u svome »utuku« koji je upeorio na me dopustio je sebi nekoliko nezdoljivih, a isto tako nelogičnih tvrdnji na moj račun. Ipak smatram da ovaj časopis ima sasvim drugu namjenu te da u njemu nije mjesto za lično obračunavanje pa stoga želim samo pokušati da objasnim neka mjesta iz Rončevićeva pisanja kako bi oni koji nisu u prilici da se obavijeste iz prve ruke stekli potreban uvid.

Bez sumnje je Rončevićev »Prilog za red riječi« u svoje vrijeme bio vrijedan prilog, iako u njemu ima štošta o čemu danas možemo i drugačije govoriti, jer nam je pristupačnija neka lingvistička literatura do koje drug Rončević u ono vrijeme nije mogao doći i jer je i vrijeme donijelo i nova lingvistička naziranja. Stoga danas ana-

kronistički zvuči termin »logički subjekat po ruskoj terminologiji«. Čini se da je drug Rončević ostao u poznavanju ruske sintakse na pozicijama logičko-psihološke lingvističke škole iz polovice 19. stoljeća. Termin »logički subjekat« u rusku sintaksu bili su uveli, kao što se zna (i to pod utjecajem logičkoga apriorizma K. F. Beckera) P. M. Perevlesski, F. I. Buslajev, P. E. Basistov i I. L. Davidov. F. I. Buslajev ovako definira taj termin: »Analizirajući rečenicu koja se sastoji od glavnih i sporednih dijelova treba razlikovati logički njezin sastav od gramatičkoga. U logičkom pogledu sporedni se dijelovi ne rastavljaju od glavnih te zajedno s njima čine logički subjekat ili logički predikat. Na primjer u rečenici: »crkvenoslavenska literatura od najstarijih vremena počela je utjecati na ruski jezik« — crkvenoslavenska literatura logički je subjekat, a sve ostale riječi, zajedno uzete, logički su predikat.«² Već u prošlom stoljeću, međutim, logičko-gramatička škola doživjela je u Rusiji svoju opravdanu kritiku. Tako je A. A. Potebnja pisao: »Gramatička rečenica nipošto nije istovetna niti je paralelna s logičkim sudom. Nazivi dvaju članova posljednjega (subjekat i predikat) jednaki su nazivima dvaju rečeničkih dijelova, ali se značenja tih naziva u gramatici i logici razlikuju...«³ I dalje: »...onaj pravac koji je učinio toliko zbrke u gramatici, strogo govoreći, ne može biti nazvan logičko-gramatičkim. U njemu ima kudikamo više apriornoga, no što može dati formalna logika...«⁴ Zatim su slijedile kritike A. Dmitrijevskoga, V. Slanskoga i osobito A. V. Dobijaša (koji je prvi u ruskoj sintaksi sagledao ulogu intonacije u formiranju rečenice ili izričaja).

Pozivati se na termin logičkoga subjekta u pitanju namještanja enklitike u rečenici — bilo da je riječ o tom terminu u »rus-

² Ф. И. Буслаяв: Историческая грамматика, Учпедгиз, Москва, 1959, стр. 276, § 126.

³ А. А. Потеня: Из записок по русской грамматике, 1 — II, Харьков, 1888, стр. 60.

⁴ Isto, str. 75.

kom« ili kojem drugom shvaćanju — danas je potpuno suvišno. (Termin »sujet logique« postoji i u francuskoj gramatičkoj terminologiji i on se koji put javlja kao opozicija subjektu gramatičkom; logički se subjekat katkada naziva i psihološkim — »sujet psychologique«. Tako se u rečenici: »C'est vous« riječ »vous« smatra logičkim subjektom. Također u primjeru: »Une foule de gens sont venus«, tj. »došla je gomila ljudi« logičkim se subjektom smatra ono »de gens« što je zapravo pluralski oblik pa je prema njemu udešen i predikat »sont venus« u pluralu, a ne u singularu prema gramatičkom subjektu »une foule«.⁵ Ovo posljednje odgovara onom što se u latinskoj sintaksi zove »constructio ad sensum« ili u grčkoj »kata sýnesin«.)

Uostalom, primjera radi, uzmimo onu citiranu Buslajevljevu rečenicu te pokušajmo rastaviti njezin »logički subjekat« - sintagmu enklitikom:

- a) Crkvenoslavenska je literatura od najstarijih vremena počela utjecati na ruski jezik.
- b) Crkvenoslavenska literatura od najstarijih vremena počela je utjecati na ruski jezik.

Kao što vidimo, bez obzira na to stoji li enklitika »je« na 2. ili na 7. mjestu, rečenica pod b) znači isto što i ona pod a). Čemu je, dakle, trebalo da se ja u svome dodatku Babićevu članku služim zastarjelom i, uostalom neprikladnom za ono što sam htio pokazati, Rončevićevom (!) terminologijom?

Rončeviću smeta moja rečenica »...osnovna je istina da enklitika ni u kojem slučaju ne uvjetuje pauzu u govoru«, jer je on »u svojem članku, baš obrnuto, rekao da pauza, u nekim slučajevima određuje mjesto enklitici«. Prije svega glagol uvjetovati ne znači isto što i određivati (odrediti): prvi od njih znači *condiciones ferre*, *bedingen*; drugi pak *destino*, *bestimmen*. Prema tome očito se čini da netko »čita samo

⁵ »Lexique de la terminologie linguistique française, allemand, anglais, italien« par J. Marouzeau, Paris, 1951, s. v. sujet i logique.

na brzinu«, a ja bih rekao da taj netko također ne umije, najblaže rečeno, razlikovati subjekat od objekta. Pažljivo čitajući moj dodatak Babićevu članku, svatko će lako shvatiti iz konteksta (u nastavku rečenice koju je citirao Rončević) šta sam ja mislio pišući: »...pa prema tome ni skupovi riječi (sintagme) zbog enklitike među njima ne gube svoga logičkoga smisla, naprotiv! Ako se može enklitikom odvojiti atribut ili apozicija od riječi koju oni približe određuju, zašto se to ne bi smjelo činiti i s imenom i prezimenom...« (»Jezik« XI, 64b). Dopuštam ipak da je bolje reći »među njihovim sastavnim dijelovima (članovima)« umjesto »među njima«, jer bi tada Rončević vidio da o istom govorimo isto. Tâ i on je zastupao mišljenje: »da enklitika ne smije doći odmah iza sintagme, pa bilo da je ta sintagma u rečenici subjekat, bilo da je kakva priloška dopuna...« (»Hrvatski jezik« I, 170). Doduše, u istom članku (str. 168) autor misli: »...da je nepromišljeno povodenje za spomenutim pravilom« (»što bliže početku rečenice«)... uzrok... pogrešnom namještanju enklitike...« te navodi nekoliko rečenica u kojima enklitika stoji na krivom mjestu, kao na primjer: »Šutnjom pružati ženi otpor je mnogo brutalnije od zlostavljanja« ili »Čovek koji radi oko napretka svoga naroda, je dostojan pohvale«. Nakon toga (na str. 169) autor članka kaže: »A zašto mi osjećamo, da je u navedenim primjerima nije na svome mjestu? Bez sumnje zato, što ta enklitika u svim navedenim primjerima — dolazi odmah iza pauze« (Istakao M. M.) Ne znači li to drugim riječima da enklitika ne uvjetuje pauzu, jer kako slijedi iz navedenoga Rončevićeva teksta — enklitika ne može stajati iza pauze (s čime se svatko mora složiti), ali to ne znači da enklitika ne može razdvajati sintagmatske dijelove (članove) kao što su atribut ili apozicija + subjekat. Nimalo nas zato neće smetati ovakav poredak u rečenici: »Kraljević se Marko za inat poturčio« ili »Kralj se Tomislav okrunio na Duvanjskom polju«. Uz primjere koje sam već prije našao kod Vuka u njegovoj »Prepisci« mogli bi se navesti i ovi: »Proto je Nenadović

ovo za to slušao tako...« (Skupljeni istorijski i etnografski spisi Vuka St. Karadžića, knj. I, str. 63, Bgd, 1898). »Turske je vojske tu bilo toliko mnogo...« (isto, str. 83). »Jovo je Protić znao malo bolje od njih...« (isto, str. 65). »Leopold je Ranke u svojoj knjizi...« (isto, str. 79). Prihvatimo li kao normalne navedene rečenice-primjere te priznamo da se u njima, i pored razdvajanja sintagme (odnosno njezinih dijelova) enklitikom, ne gubi logički smisao kao ni sintagmatska cjelina, morat ćemo se, zaista s pravom, upitati zašto se moje pisanje (u »Jeziku«, XI, 2) učinilo »zbrkom pojmova«, ako tome nije razlog ono što sam već u početku ovoga članka rekao.

Tačno je da se koji put zavisno od mjesta enklitike u rečenici mijenja njezin smisao. To su međutim veoma izuzetne prilike. Tako na primjer: »Život je vječni užitek« ≠ »Život vječni je užitek«. »Život vječni« djeluje kao stilem zbog neobičajenoga poretka, ali i dalje zadržava značenje »vječni život« (sintagma) i u poziciji bi bio potpuno dopustiv, iako u razgovornom, svakodnevnom govoru nije običan. Enklitika, međutim, ovdje signalizira jaču smisaonu povezanost, a ne razdvajanje sintagmatskih dijelova; njezino je mjesto — u ovakvoj prilici — ne samo sintaktička, nego i semantička korelacija. Slično je i s rečenicom koju kao primjer ovakve vrste navodi N. Rončević u svome »Prilogu za red riječi«: »Poslije hrvatske pobjede kod Siska počela je turska sila opadati« što svakako nije po smislu jednako: »Poslije hrvatske pobjede kod Siska je počela turska sila opadati«. Ali ni ovdje promjena smisla nije nastala zbog toga što je enklitika je rastavila koju sintagmu, već naprotiv, jer je upravo ona povezala u novi smisaoni skup oznaku mjesta s predikatom kojemu enklitika kao pomoćni glagol pripada, mjesto da poveže jače subjekat s predikatom. Sintagma — adverbijalna oznaka »Poslije... pobjede kod Siska« može se shvatiti kao supstitucija za vremensku rečenicu koja bi se mogla razriješiti i ovako: »Pošto je bila pobijedena kod Siska...« Iz toga proizlazi da je »kod Siska« adverbijalna oznaka mjesta koja pripada zavisnoj reče-

nici, a enklitika je (u rečenici bez supstitucije) dio je glagola glavne rečenice. Povežemo li, dakle, oznaku »kod Siska« s glagolom glavne rečenice (»kod Siska je pobijedila«), enklitika će se naći poslije »prve riječi s punim značenjem u ritmičkom segmentu« koji pripada drugoj (glavnoj) rečenici. Zbog toga i nastaje novo značenje u rečenici.

Iz svega navedenoga proizlazi da enklitika ni u kojem slučaju ne razdvaja smislaono dvočlane i višočlane sintagme, ako se nađe u njihovu sklopu, već ih samo jače povezuje. Prema tome ona ne uvjetuje ni pauze među članovima sintagme u kojoj se nalazi.

Ja sam i ovaj put namjerno uzimao za svoju argumentaciju ponajviše primjera iz Vukovih djela, jer smatram da je pored svih promjena na leksičkom planu, a izuzetno i na morfološkom, do kojih je došlo i dolazi za ovo vrijeme od Vuka do naših dana, naš književni jezik ponajviše sačuvao nepromijenjenu sintaktičku strukturu. Kod Vuka sam tražio potvrde i stoga što se moja jezična praksa (kao u rođenoga štokavca) ne protivi sintaksi Vukove rečenice. Što sam pak u dodatku Babićevu članku rekao ono o »pravilu« o namještanju enklitike koje je naknadno izmišljeno, a koje, kako smo vidjeli, nije obavezno niti opravdano za one koji se pridržavaju poretka riječi u rečenici kakav nalazimo u Vuka, mogu samo reći da ja nisam kriv što naš narod ima i posloviću: »Svak se češe gdje ga svrbi«. Koga ne svrbi, taj nema razloga ni da se češe, a drugima neka je od volje! Kako je i tko kumovao pri sastavljanju onoga »pravila«, nije mi mnogo stalo da se bavim; želio bih tek još jedanput podsjetiti sve one »koji su se našem književnom jeziku priučili«, ali ga čestito nisu naučili te još sumnjaju u činjenicu da je pomicanje enklitike prema početku rečenice potpuno zakonita pojava u razvoju hrvatskoga književnoga jezika smatrajući čak da je to »neke vrste politička demonstracija« negativnoga političkoga osjećanja »s kojim se je, uostalom, i pojavila«: ta je pojava svojstvena našem jeziku od davnih vremena. Skepticima te vrste, uostalom, u

svoje vrijeme odgovorio je Lj. Jonke (vidi »Jezik«, II, 149—150).

Da su se enklitike, navlastito je i se, pomicala prema početku rečenice još u praslavenskom jeziku, potvrđuju nam činjenice iz povijesne kao i poredbene gramatike slavenskih jezika. Navest ću ovdje primjere iz jednoga zapadnoslavenskoga (češkoga) i jednoga istočnoslavenskoga jezika (ruskoga). Ti primjeri pokazuju poredak riječi u rečenici gdje mjesto enklitike sasvim odgovara onom što se nekima danas čini kao »negativna novotarija« u hrvatskom književnom jeziku. Tako u staročeškom rukopisu (iz XIV stoljeća) Pasionála, koji se čuva u Narodnom muzeju u Pragu, čitamo: »...jakož sě o něm piše...« I u gramatici suvremenoga češkoga jezika vrijedi pravilo da se enklitike namještaju poslije prve naglašene riječi ili prvoga rečeničnoga segmenta (vidi: Bohuslav Havránek — Alois Jedlička: Stručná mluvnice česká, Praha, 1959, str. 154, § 149, t. 3). Što se tiče suvremenoga ruskoga jezika, on je izgubio enklitičke (kao i naglašene) oblike prezenta glagola *biti* (*byt' — esm'*), dok se povratna zamjenica pretvorila u aglutinativnu česticu, što nije bila u staroruskom jeziku. I kao što veli L. A. Булаховски u svome Povijesnom komentaru ruskoga književnoga jezika: »Po svojoj prilici, u početku je mjesto upotrebe *ca* zavisilo od staroga načela slavenskih jezika (istakao M. M.) prema kojem su se čestice upotrebljavale ponajčešće poslije prve riječi s punim značenjem u ritmičkom segmentu. Takve nam primjere pružaju najstariji spomenici istočnoslavenskih jezika«. Poslije toga navodi, među ostalima, i ove primjere: »Донелѣже ся мирѣ състоить«; »Кто ся изоостанеть в манастири« (Мстисл. грам., 1130); »... А ездоки ся у них в том селе и в деревнях у их людей не ставят...« (Жалов. грамота в. кн. Вас. Вас., 1456)⁶.

Na kraju molim čitaocce da u mom dodatku Babićevu članku (»Jezik«, XI, 2) isprave

⁶ Л. А. Булаховский: Исторический комментарий к русскому литературному языку, Радянська школа, Киев, 1958, стр. 230—231, § 30.

štamparske omaške koje su mi se ondje potkrale, i to: u 15. retku ozdo (drugi stupac) na dva mjesta riječ *vezir* (rus.) u *vizir*.

Malik Mulić

SVAKOME POTREBNA KNJIGA

Ljudevit Jonke, Književni jezik u teoriji i praksi, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1964,

1 — 287.

I

Među našim jezičnim priručnicima knjiga sveuč. prof. dra Ljudevita Jonkea »Književni jezik u teoriji i praksi« izuzetno je i svojevrsno djelo. Predmet joj je naš književni jezik, ali nije ni gramatika, ni pravopis, ni leksikon, nije ni jezični savjetnik, iako je ponešto od svega toga. Nastajala je u prijelomno doba za naš književni jezik: u vrijeme sveobuhvatne pismenosti i u času kad se u našem književnom jeziku sređuju mnoga pitanja, neka sa stoljetnom opterećenošću najrazličnijim pogledima i rješenjima, kad se naš književni jezik oteo partitularističkim, uskogrudnim stegama i oslobodio se izvanjezičnih diktata, koji su ne samo usporavali nego i kočili njegov prirodni razvitak. Knjiga se dakle pojavila u pravo vrijeme: kao pouzdan vodič u pitanjima jezika za najširi krug čitalaca, od najnižega do najvišega stupnja pismenosti i upućenosti u jezična pitanja. Najznatnija joj je ipak prednost što se u njoj otvoreno, bez predrasuda, znalački i odgovorno tumače i zauzimaju jasni stavovi o specifičnim pitanjima našega književnog jezika, kao što je pitanje o njegovu jedinstvu i o posebnostima, pravima i uvjetovanosti njegovih varijanata: hrvatske i srpske, zapadne i istočne.

Lutanja koja su neizbježno pratila suvremenu dinamiku i previranja u našem književnom jeziku, različno, često lično tumačenje nekih općeprihvaćenih pogleda i zaključaka u novom Pravopisu, pojedinačna nastojanja da se zaobiđu, pa čak i nametnu neka gledišta tuđa i intencijama novoga Pravopisa i stvarnom stanju na sadašnjem stupnju razvitka našega jezika kao jedinstvenog

standardnog jezika hrvatske i srpske kulture s jezičnim posebnostima svake od njih, sve je to u Jonkeovoj knjizi potanko razmotreno, za sve se nalaze objektivni razlozi i za sve se u njoj donose načelna objašnjenja i rješenja. Jonkeova nas knjiga uvodi u jezične vode pročišćene od nanosa krute ekskluzivnosti, oslobađa ostataka jezičnog militarizma, lišava kolonijalnog jezičnog mentaliteta.

Način na koji je to Jonke radio osvaja nas i svojom jednostavnošću i svojom pronicavošću. Dok je Maretić (osobito u Gramatici i Savjetniku) kodificirao (jezični kodifikator), Ivšić (u svim svojim radovima s područja jezika) naučavao (jezični učitelj) Jonke, učenik jednog i drugog, odabire srednji put: on kaže i kako je što i zašto je upravo tako, ali ne zapovijeda i ne zaustavlja se u znanstvenoj izolaciji; on predlaže, nagovara i savjetuje, a prihvaćanje ili odbijanje svojih zaključaka prepušta snazi i uvjerljivosti pruženih dokaza. Sudjelujući u novije vrijeme u svim našim krupnijim jezičnim i pravopisnim pothvatima i djelatnostima (Novosadski dogovor, Pravopis, Rječnik suvremenoga hrvatskosrpskoga književnog jezika, uredništvo »Jezika« i Skokova Etimološkog rječnika i povremeno drugih znanstvenih publikacija, osim znanstvenog i znanstveno-popularno djelovanje u dnevnim i periodičnim listovima i na radiju, prevodilački rad najvišega dometa, nastavnički rad na najodgovornijem mjestu, rad na često zanemarivanoj sintaksi našega jezika, itd.), on je svugdje ostavio jak dokaz svoje prisutnosti i svoga djelovanja te su i značajni rezultati toga djelovanja neraskidivo povezani s njegovim imenom.

Prof. Jonke izuzetno mnogo polaže na svijest, dobru volju i dobronamjernost svojih čitalaca. Polazi s pretpostavke da je nacionalni standardni jezik i njima kao i njemu jedna od najdražih svetinja i najprećih briga, da ljubav i briga za jezik počivaju na spoznaji o jeziku kao i nezamjenjivu sredstvu za uspješan rast i afirmaciju nacionalne svijesti i nacionalne kulture. Ta spoznaja opravdava i trud i vrijeme utrošeno za svladavanje ne samo elementarnih nego i naj-